

IVICA VIGATO
Sveučilište u Zadru
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR – 23000 Zadar

STIL SILBENSKIH DOPREPORODNIH SPOMENIKA

U ovom radu autor proučava stilske osobitosti tekstova nastalih na otoku Silbi u razdoblju od 1613. do 1808. godine. Svi tekstovi pripadaju administrativnom funkcionalnom stilu, osim knjižice teološkoga sadržaja (*Libar*) koji je zasićen govorničkim stilskim izražajnim sredstavima. Autor zaključuje da je stil silbenskih dopreporodnih spomenika uvjetovan svrhom pisanja iz koje proizlaze i stilske osobitosti pojedinoga teksta, a uočeno miješanje različitih stilova unutar istoga zapisa objašnjava time što se podatci u spomenicima nisu bilježili u unaprijed zadane obrasce te su pisari nesvjesno unosili i neka subjektivna zapažanja upravo koja čine ove tekstove osobitim.

KLJUČNE RIJEČI: *otok Silba, stilske osobitosti, glagoljski tekstovi, latinički tekstovi*

Stil kao jedna od diferencijalnih podvrsta jezika uvijek je uvjetovan svrhom pisanja tekstova.¹ Ti jezični podsustavi sa svojevrsnim rječnikom, frazeološkim skupovima, obratima i konstrukcijama razlikuju se od drugih podvrsta uglavnom ekspresivno-ocjenskim svojstvima svojih sastavnih elemenata.² U ovome radu proučavat ćemo stil tekstova koji su nastali na otoku Silbi u razdoblju od 1613. do 1808. godine. Budući da su svi spomenici nastali prije *hrvatskoga narodnoga preporoda* možemo ih nazvati *silbenskim dopreporodnim spomenicima*. To su tekstovi različitog sadržaja pa ćemo očekivati i različite funkcionalne stilove. Istražit ćemo koje su stilske osobitosti pojedinog teksta silbenskih spomenika, također ima li odstupanja od funkcionalnoga stila kojem bi spomenik mogao pripadati. Želimo isto tako ustvrditi kad se elementi jednog stila kontrastiraju s elementima drugoga. Isto tako ćemo zabilježiti kada se miješaju svojstva različitih funkcionalnih stilova.³

¹ Uobičajeno je takve podvrste jezika, tj. jezične podsustave, nazivati funkcionalnim stilovima.

² Simeon II, 1969 : 513.

³ Silba je smještena 30-ak milja sjeverozapadno od Zadra i spada u manje naseljene otoke Zadarskoga otočja. Nastanjena još u predrimsko vrijeme, a potvrđeno je i postojanje romanskoga ili romaniziranog stanovništva. Hrvati naseljavaju otok najkasnije do 10. stoljeća. (Skok, 1950 : 86) ali postoje i mišljenja da su došli već u 8. stoljeću (Starešina, 1971 : 10). Veće imigracije iz Podvelebitskoga kraja i Ravnih kotara počinju upadom Osmanlija u Hrvatsku. Stanovništvo se stoljećima bavilo stočarstvom i donekle ribarstvom, da bi u 17. stoljeću Silba doživjela snažan gospodarski razvoj kada silbenskih brodovlasnici uzimaju primat u prijevozu stoke i drugih tereta iz dalmatinskih gradova, naročito iz Zadra, u Mletke

Zapisi u kodeksima pisani su glagoljicom i latinicom. Latinicom su u potpunosti napisana pravila bratovštine. Budući da je korpus većim dijelom pisan glagoljicom, nužno je transliterirati glagoljske tekstove.⁴ Jat bilježimo grafemom ê, đerv grafemom ĵ, jus grafemom ĵu. Latiničke ćemo tekstove pisati kao u matičnim knjigama s tim da ćemo, kao uostalom i glagoljičke tekstove, vlastita imena bilježiti velikim početnim slovom bez obzira kako su zapisani u kodeksima. Mjesto nečitkoga dijela teksta stavljamo točkice.

U tablici koja slijedi nalazi se popis tekstova na kojima ćemo provesti stilsku raščlambu. U prvoj koloni donosimo oznaku izvora koju bilježimo uvijek kada citiramo. U ostalim kolonama nalaze se i druge podatci: vrste zapisa, godine kada su nastali, paginacija ili oznake listova, veličine knjiga i smještaj.⁵

oznaka	vrsta zapisa	godine	stranice ili listovi	veličina	smještaj
K ₁	matica krštenih	1650. – 1681.	215–326	270 x 98	D ⁶
K ₂	matica krštenih	1668. – 1698.	34–85	270 x 100	D ⁷
K ₃	matica krštenih	1696. – 1712.	90–158	390 x 142	D ⁸
K ₄	matica krštenih	1712. – 1823.	1–650	225 x 310	D ⁹
M ₁	matica umrlih	1613. – 1623.	743–758	296 x 100	D ¹⁰
M ₂	matica umrlih	1623. – 1650.	710–738	296 x 100	D ¹¹
M ₃	matica umrlih	1651. – 1696.	626–683	270 x 100	D ¹²
M ₄	matica umrlih	1696. – 1712.	179–214	390 x 160	N
M ₅	matica umrlih	1713. – 1846.	f 108	290 x 200	Ž
V ₁	matica vjenčanih	1623.– 1650.	760–802	300 x 100.	Ž
V ₂	matica vjenčanih	1650. – 1695.	808–892	300 x 100	Ž
V ₃	matica vjenčanih	1696. – 1712.	1–30	370 x 150.	Ž
V ₄	matica vjenčanih	1716. – 1847.	1–269	220 x 200	D ¹³
L	teološki priručnik ¹⁴	1726	f 27	21 x 15	Ž
SA	pravila bratovštine ¹⁵	1621. – 1815.	1–26	19,5 x 13,5	Ž
O/304	Oporuka	1658.	304. str.	310 x 220	D ¹⁶
O/375	Oporuka	1659.	375. str.	310 x 220	D

(Starešina, 1971 : 28 – 51). Pred kraj 18. st. silbenski paruni gube privilegiju prijevoza stoke u Mletke te nabavljaju veće jedrenjake i preorijentiraju se na dugu obalnu i prekooceansku plovidbu (Petrović, 1999 : 93 – 95). Za Napoleonovih ratova silbensko brodarstvo doživljava veliki udarac, ali se postupno oporavlja, pa Silba i dalje ima vodeću ulogu u pomorstvu u ovom dijelu Jadrana. Pojava parnih brodova u drugoj polovici 19. stoljeća postupno će uništiti silbensko brodarstvo (Starešina, 1971 : 109).

⁴ Tj. prenijeti iz jednoga sustava znakova u drugi.

⁵ Oznake mjesta gdje su rukopisi pohranjeni: D = Državni arhiv u Zadru, N = nadbiskupski arhiv, Ž = župni arhiv.

⁶ U Državnom arhivu u Zadru ovaj kodeks nalazi se pod inventarnim brojem 1043.

⁷ Inventarni broj 1044.

⁸ Inventarni broj 1045.

⁹ Inventarni broj 1046.

Godine 1808. u K_4 , V_4 , M_5 , S, KZ_2 zapisi su se počeli bilježiti latinicom i talijanskim jezikom. Ne proučavamo korpus u M_5 od f 116, u V_4 od 179 stranice, u K_4 od 534. stranice.

Spomenici su uglavnom paginirani, a paginacija je izvršena naknadno i često brojke prekrivaju sam tekst. Mi ćemo se držati tih paginacija, s tim da ćemo o zapisima, kojih na jednoj stranici ima više, iza kose crte zabilježiti koji je zapis po redu na toj stranici, ako prelazi na drugu stranicu staviti ćemo oznaku *i sl.* Npr.: 215/3 i sl. znači da obuhvaća treći po redu zapis na 215. stranici i da prelazi na 216. stranicu.

Spomenike koji nisu paginirani označiti ćemo kako je uobičajeno u znanstvenoj literaturi: po folijama ili listovima, s tim da ćemo staviti oznaku r (recto) za prednju, neparnu, desnu stranu lista, i v (verso) za poledinu, tj. za parnu, lijevu stranu lista. Ako ima više zapisa na stranici, postupit ćemo kao i kod paginiranih stranica, npr. (M_5 34r/3). Ako tekst nije organiziran u manje omeđene zapise, onda, zbog lakšeg snalaženja, bilježimo i redak na toj stranici. To ćemo raditi tek u nekim spomenicima: u *Libru*, npr. (L 19v 20) znači na 19. listu prednje stranice u 20. redu, a u *Skuli* će se to odnositi samo na stranice 7. i 8. jer one nisu raspoređene u manje zapise (članke) kao u ostalim stranicama *Skule*. Npr.: (SA 7 – 8) označava sedmu stranicu i osmi red.

U matične knjige pisari nisu unosili podatke u već unaprijed napravljene obrasce, kako se to danas čini, nego su po utvrđenim uputama sami uređivali tekstove.¹⁷

Međutim ti su se zapisi, najvjerojatnije po uputama viših crkvenih instanci, vremenom ipak mijenjali i postajali bogatiji podacima. Prikazat ćemo razvoj formule pisanja posebno za matične knjige umrlih, krštenih, vjenčanih i krizmanih te stanje duša. Stilske osobitosti proučit ćemo u *Skuli* i u *Libru*.

¹⁰ Inventarni broj 1058.

¹¹ Inventarni broj 1509.

¹² Inventarni broj 1060.

¹³ Inventarni broj 1053.

¹⁴ Ovaj kodeks Slavomir Sambunjak je nazvao: *Libar glagoljaša don Antona od Silbe* (v. Sambunjak, 2004). U daljnjem tekstu *Libar*. Transliteracija u ovom radu istovjetna je transliteraciji ostalih kodeksa uvrštenih u korpus ovoga rada, zato se razlikuje od transliteracije profesora Sambunjaka u spomenutoj knjizi.

¹⁵ Naslov tiskanih pravila bratovštine glasi: *Libar od, capitulov scule brache Suetoga sacramenta na Silbi*. U daljnjem tekstu *Skula*.

¹⁶ U Državnom arhivu u Zadru nalazi se Zbirka oporuka koje su nekad bile deponirane u uredima zadarskih javnih bilježnika, a danas se u toj ustanovi mogu pronaći pod nazivom: *Oporuke deponirane u kancelariji zadarskih knezova (volumen 1)* ili *Testamenti presentati nela cancellaria dei conti di Zara (1318 – 1669)*. Među tim oporukama na stranicama 305. i 375. nalaze se i dvije glagoljske oporuke s otoka Silbe.

¹⁷ Takve upute nalazile bi se obično na početku matičnih knjiga. U matičnoj knjizi M_1 imamo takvu uputu:

0/1/ Martvig/ način kako se ima /zapiševati mart/vaci vsi veliki i malli pod zarok lrž valzda kada se tako ne zalpiše:1613. na .//. dan mil/seca .//. priminu ime /sin ime ime /pokopan v crikvi / Sve(toga)/ime /ima se zapisati ne sa / mo ime oca da i pridri /vak

MATIČNE KNJIGE UMRLIH

Zapisi smrti u (M_1 , M_2 i prvi dio M_3) sadržavaju sljedeće podatke: nadnevak, ime i prezime preminuloga i mjesto pokopa. Umjesto godine starosti pisar obično zapisuje: *stari muž*, *stari človik*, *stara žena*, *mlada divoika*, *mladi junak* itd.

M_1 743/4

.Č.H.Ī.G. (=1614) na .3. (=8) oktubra
preminu Kata Grandića ka biše
žena Petra Ĵadrovića bi pokopan[a]
pri crikvi S(ve)toga Marka

Zapisi u u drugom dijelu M_3 i u M_4 bogatiji su sadržajem: također imaju ustaljeni redosljed izlaganja: nadnevak, naznaka da je pokojnik preminuo, ime i prezime pokojnika i godina kada je preminuo. Slijedi obavijest da je okrijepljen svetim sakramentima: posljednje pomazanje, ispovijed, pričest i duhovna okrjepa. Pisar bilježi svoje ime i eventualno ime svećenika koji je pokojniku udijelio sakrament. Na kraju zapisa je navedeno mjesto gdje je pokopan. Ako se ne bi točno znalo koliko je godina pokojnik imao u trenutku smrti, pisari bi stavili sintagmu *in cirka* (*in čirka*) ili kao u (M_5 110v/2) *od godišć dvadeset i pet malo više*.

M_3 646/1

.Č.H.M.V. (=1663.) *m(iseca) vd*¹⁸ *marča .I.3. (=28.)*

Furtunić
sin do Franić i Silbe
Ēdriēa Furtunića
od godišć.M.(=60) u kući ne
govi i u viri s(vete) matere
crikve dušu e Bogu pri
da koga telo u dan .I.3. (=28.)
marča ukopano bi u c
rikvi S(vetoga) Marka na Si
lbi ê don Ĵurai Loreci/n/
kapelan ispovidi se
pravi na.I.(=20.) mača i pri
êa s(veti) sakrameti na .I.A.(=21.)
marča rečenoga s(vetoga) ul
a pomazane na dni
.I.E. (=26.) marča od mene kape
lana zgor rečenoga

¹⁸ Slova *vd* su suvšina. Bit će da je pisar pogriješio.

U M₅ pojedini pisari navode i razloge smrti:

M₅ 103r/3

.Č.ω.P.Z.(= 1778) na Ĵ (=30) aprila
preminu Antona žena Antona Mavrasina Matia jučera na Ī.A. (=11)
uri od febre malijne petnaest dan od postile bi spovidana
i pričēšćena od g(ospodi)na don Antona Lovrovića a od mene paroka do[n]
Bože Bujačića primi najzadnje pomazajne i pokriplena v[e]
Če puta a na najzadnjemu uzdahu bi pomožena¹⁹ od g(ospodi)na d(on)
Petra Cupičića danaska bi sprovedena i pokopan u crikvi
S(vetoga) Marka budući od godišć in cirka ----- K (=40)

Iako zapisi u matičnim knjigama pripadaju administrativnom funkcionalnom stilu, zbog slobodnih formulacija moguće je naći i puno detalja kada pisar često nešto dodaje, a unosi i svoje osjećaje. Formularski tip bilježenja podataka to ne oogućava jer se upisuju samo imena u već gotove obrasce.

Sretna je okolnost za naše istraživanje što su pisari (nažalost samo novijih matica) bilježili i sakramente koje su pokojnici primili prije smrti. Svećenici-pisari su u svojim zapisima nastojali dokazati da su kao dušobrižnici nastojali napraviti sve za pokojnikovu dušu, ali su neke objektivne okolnosti to onemogućavale. Zato u maticama pisari često unose podatke kojih nema u uobičajenim formulacijama. Tako često doznajemo da umirući nije primio sakramente:

-zbog nemarnosti ukućana: radi neharmonosti svojih kućanov zašto nisu oznanili na vrime jnežinu bolest (M₅ 106v/2), radi linosti svoga gospodara ne zvati svoga paroka (M₅ 96r/3).

-zbog nesposobnost umirućih da pred smrt komuniciraju, a to se događa :

- zbog povraćanja: ne bi pričēšćen zaradi kašla i rigajna (M₅ 100v/3)
- zbog nemogućnosti govora: izgubi rič (M₅ 81r/5)
- zbog psihičkih razloga: ne bi u stajnu ispovidati se ne budući nikada na svoioi pameti nego svejer u ludosti (M₅ 106r/1).

-zbog neprimjerenosti mjesta za sakramente: ispovidala dali ne pričestila poradi nagoće i gnusnoga mista želeći dojt̂i u crikvu (M₅ 79v/7).

U matičnim knjigama umrlih, onim novijim, unose se i podatci o mjestu smrti. Ako bi pokojnik umro na Silbi, obično se navodi: u kući svojoŷ, u kući svoga muža, u kući svoje punice itd. Međutim, sudbina je mnogim Silbenjanima namijenila umrijeti izvan rodnoga otoka, negdje u moru ili na svojim brodovima: Poginuše u štrasnomu moru (M₅ 108v/3), radi udarca od glave umri u svomu brodu (M₅ 77v/3), Zbog toga se u zapise unose mnogi podatci koji nam otkrivaju pravce kretanja brodova: koi hodiahu iz mora Carnoga za Maršilu i umri u brodu po putu (M₅ 107r/1), izvan

¹⁹ Bit će da je tiskarska pogreška. Trebalo bi pisati: pomažena.

Gozi de Kandia nahodeći se u velikoĵ fortuni sto i pedeset milia daleko od krajia (M₅ 107v/3), *...u Kornaru (...)* *karcati vina idreći put Trešta* (M₅ 108v/3), *hodeći od B(ne)tak* (M₅ 102r/4)...

Pomorci su *činedi dilo murnarsko* umirali i u nekim svjetskim lukama. Zato ćemo u maticama umrlih pročitati imena mnogih jadranskih, ali i europskih gradova:

London: u *Inglinteri iliti u Londri* (M₅ 76r/4)

Trst: *priminu Anton sin po(koinoga) Petra Debelića u jistomu mistu od Trešta* (M₅ 112r/3)

Venecija: *po svidožbi od virnih ludih priminu u Bnecih* (M₅ 104r/4), *u Mnecih* (M₅ 112r/4)

Senj: *Priminu Šimun od Matia Škarpe u Sejnu* (M₅ 107v/1)

Split: *bi pokopan u Spulitu pri crikvi Delaštela* (M₃ 631/4)

Brač: *bi pokopan u Milnoi na Braču* (M₅ 53r/5)

Sveti Lovreč: *kod S(vetoga) Lovrinca od Daĵne u Istriji* (M₅ 102r/4)

Livorno: *u Livornu* (M₅ 109v/2)

Zadar: *priminu u gradu* (M₅ 104r/1)

u Levantu (M₅ 109v/5)

U novijim zapisima pisari donose razloge smrti i bolesti koje su uzrokovale smrt. Ponekad su veoma eksplicitni u tome: *Budući bolova/la / više od miseca dana od ogĵnice putride čarvive a najposli učiniĵo se u ustih kankar izgori ĵoi vas obraz u petnaist malo više dana i usmardi se* (M₅ 111r/3).

U maticama umrlih zapisivali su se i stranci koji su se u trenutku smrti zatekli na Silbi.

Sljedeći zapis nam govori o smrti pomorca iz Omiša koji se na proputovanju zatekao na Silbi, vjerojatno u Portu sv. Ante. Pisar zapisuje kako je provjeravao koje je vjere bio pokojnik. Zanimljiv nam je zapis i po tome što je zapisao i vrstu jedrenjaka (*fušta*) i neka zanimanja na brodu (*alfir i kapular*):

.Č.W.Ž. (=1607) *mi(seca) aprila na .I.3.(=28)*

bi pokopan ĵivan Omišanin sož...

principov a u fušti kapitana N[a]

dala Nadali iz Omiša koi bi pok[o]

pan u cimaturiju Svetoga Mar[ka]

na Sibi ma biše umra od punte

i tako ne biše priê sakrament

sveti zato bihu pomnive upi[t]

ani zakletvon iste negove kama..

te ĵe li od staroga zakona ali

od novoga kunući se zakletvom ĵi

sti alfir i kapural da proša

stnoga mi(seca) marča biše spovidan

od don ĵive Turkeva i uto vrim/el

*da biše uze lubijel u Zadru
i dada isti živan biše skruše
n i zoviše u noći popa i tako ne u
faući se da će do dne špediti
don Ive Grdović vice parokan u Sibi (M₄ 213/1)*

Ako je neka osoba umrla izvan Silbe, pisar se radi vjerodostojnosti poziva na dokumente koji su mu dostupni: *svidoci kĳniga kapitan Andrie Buêačiča s koin bi ukarcan imenovani Polović koi hodiahu iz mora Carnoga za Maršilu i umri u brodu po putu (M₅ 107r/1); po svidožbi kĳnige kapitan Petra Salvestrića na Ā (=10) jistoga miseca febrara u Mnecih (M₅ 112r/4); svidočbi od knjige poslanoj od jnegovoga kapitana (M₅ 76r/4), po svidožbi od virnih ludih priminu u Bnecih (M₅ 104r/4), tase razumi od imenovane kĳnige pisane iz jenove na izrečena jenara (M₅ 107v/3), po svidočbi likara (M₅ 110r/5).*

Ako nema *svidožbe* ili *knjige* ili *vire* onda se poziva na svjedoke: *da ludi iz Lošinja s...ičahu u Treštu da su vidili u Kornaru gdi poginu (M₅ 108v/3), zato bihu pomnive upi[t]ani zakletvon iste negove kama... (M₄ 213/1).*

Jedna od vidljivih karakteristika administrativnoga stila jest i odsutnost emocija. Međutim u nekim zapisima ta emocionalnost zbog slobodne formulacije zapisa izbija na površinu. Izraz *u štrašnome moru* otkriva nam da je pisar Bujačić suosjećao s poginulim mornarima, a vjerojatno ih je i poznao. U isti zapis pisar bilježi i da su neki mornari iz Lošinja vidjeli u Kornaru²⁰ kako su se utopili i napominje da je to sve što se zna o sudbini nestalih pomoraca. Pisar nam tako i nesvjesno prenosi i atmosferu neizvjesnosti koja je vladala u mjestu kada su se čule samo glasine da su mornari stradali.

Pisac pokazuje i svoje emocije kada govori o smrti siromašne djevojke koja je živjela: *u puštoj zločeštoj kući brez ognia odiće i posteale (M₅ 79v/7).* Dramatično djeluje i zabilješka njene smrti: *dali prispivši strašna stid bura i snig a ona brez odiće i postejele i ogĳna smarznuta (M₅ 79v/7).*

Pokoji zapis može otkriti i taštinu i uvrijeđenost pisara: Tako u M₃ parokijan je uvrijeđen zato što se fratri male braće miješaju u njegovu jurisdikciju kao upravitelja župe (M₄ 202/1).

Matične knjige su nominalni tekstovi te prevladavaju vlastita imena jer se unose podatci o osobama.²¹ Međutim, pisar te podatke ne unosi u već gotove obrasce, već stvara tekstove pa ponekad u njima imamo i elemente pripovijedanja. Pisar često pripovijeda o okolnostima pod kojima je netko umro, također i o svojim nastojanjima da pokojniku da sve potrebne sakramente prije smrti: *ali ne namirih se prij nei onda kada isdahnu ni niko od redovnikov iere ni se mislilo da će onako barzo sdahnuti iere ne proide ni četvarti dil od ure pokle poidoh od jne da isdahnu (M₅ 101v/1), a tri dana danas bio san ozna.ne ja vice parok tako da ga najдох brež svisti i pomracen[e]pameti (M₅ 98r/4), budući bi parvi dan da stoji u posteli i najдох ju lipo na pameti i nutk[a]h ju da se ispovida ali mi odgovori da ne može zašto da*

²⁰ Kvarner.

²¹ Vigato, 2002 : 79.

trešlika ne dopušč[ća] još dobro govoriti pohodih ju i drugi put o Zdravoj Mariji odgovori mi iste govoreći mi da malo bole čuje kada napokon na uru i po noći bih oznajne ja isti da je umarla budući otiša viditi ...o jurve martua (M₅ 97r/4), dali na prišu pojđohu zvati g(ospodi)na kapelana don Martina Mor[a] koi pojđe u oni cas za podiliti još s(veti) sakramenti ulize u kuću i najde ju martvu od istoga (M₅ 100r/1).

Pripovijedanje s putovanja: *U Bnecih ne hti ostati jere ne mišlaše od one bolesti umriti (M₅ 102r/4), izvan Gozi de Kandia nahodeći se u velikoju fortuni sto i pedeset milia daleko od krajia (M₅ 107v/3), karcati vina idreći put Trešta (M₅ 108v/3).*

MATIČNE KNJIGE KRŠTENIH

Matice krštenih sadrže sljedeće podatke: nadnevak, pisar, titula, naziv stolne crkve, mjesto, napomena da je krstio dijete, ime oca (često i ime njegova oca), majke (često i ime njezinog oca) s napomenom da je zakonita žena, kum te kuma (često i kumin otac ili muž).

K₁ 213/1

*.Č.H.L. (=1650) na .V. (=3) mi(seca) decembra
êa don Šimun Êilić pa
rokiêan Silba krstih
Mikulu sina Garguru
Vinturiću i negove
prave žene Mare biše
kumi Êadriê Furtuni
ć kuma Anica Furtu
nića*

Specifična krštenja (*karštenja u potrebi*) kada krsti primalja zbog žurnosti ako bi dijete moglo umrijeti, bilježi se osim spomenutih podataka i ime primalje koja je krstila.

K₃ 120/1

*godišća Go(spodinova) Č.ω.Ž. (=1707.) mi(seca) marča
na .I. (=20) ja don Jure Petidov
kapelan ove crikve S(vetoga) Marka
u Sibi učinih ceremonije od karst
ditetu rodenu²² u dan .I.Ž. (=17.) ist
oga miseca koje dite biše
karšćeno od babe u potrebi od...
Mare Petidove a biše upitana
od mene don Jure Petida je li
karstila s pravin načinom s(vete)
matere crikve komu ditetu*

²² U drugim zapisima imamo samo oblik *rojenu*.

*biše ime Anton a rojeno od oca
i matere pravih družbenikov
Mikula Jivanušića a matere
Boška Jivanušića kumi su
paron Ilija Marasović is Kotora
i Dumika hći Franića Bogdanić
od ove parbiže*

Pisar ispituje primalju na što je mislila kada je krstila dijete, tj. je li krstila pravim načinom.

K₃ 118/3

*a karšćen u isto vrime od
rojena videći se potriba od
babe provane od mene parohana
da je ulila vodu svrhu
diteta i rekla furmu karš
ćena*

Specifični su zapisi i kada kapelan samo bilježi krštenje u matičnu knjigu, a krstio je parokijana: *ja don Roko Marinić pišen z dopušćenen g(ospo)d(i)na don Jure Petida kapelana od Silbe crikve S(veto)ga Marka da je jisti don Jure zgor jmenovan karsti divičicu* (K₃ 151/1).

Također možemo smatrati zapis neuobičajen kada kum nije nazočan pa netko drugi nazočuje krštenju: *po prokur... kojuu učini ovd i libr.. se nahodi darža ga je na karstu naj...negov kapitan Zorzi Jerolimić* (K₄ 209/5).

Imamo i zapisa kada se krsti dijete nevjenčanih roditelja: *ne po matarmonijuu* (K₄ 192/5).

Do kumova se izgleda dosta držalo.²³ Zato se nastojalo da kumovi budu ugledne osobe koji su se nekim poslom zatekli na Silbi. Među kumovima u maticama krštenih pronalazimo:

meštre: *meštar Marin Prešen kamenar iz Raba* (K₄ 202/5), *meštar Jivan Košta iz Bnetak* (K₄ 243/1),

parone, *paron Mikula od Antona Peruzića iz Milne od Brača* (K₄ 216/2), *paron Zorzi Hrelić iz Brača* (K₄ 239/2), *paron Mikula Slovinović iz Brača* (K₄ 239/1),

kapetane: *kapitan Tadija Junačević iz Brača* (K₄ 244/2),

svećenike: *Don Ivan Čokov iz Molata* (K₄ 64/2), *dun Jive Bojović kanonik i Splita* (K₄ 157/4),

i druge uglednike: *go(spo)din Gađetan Trođan iz Rima*

madame Mariana žena jistoga gdna Gaetana Troja.. (K₄ 250/5 i sl.),

pa i vlastelu: *gospodin Nikola Karnera[c] vlastelin bnetaski* (K₄ 233/6).

²³ To ne znači samo da su veoma držali do sakramenta krsta, krštenja, već i da su bili otvoreni prema strancima kojima su tako davali posebnu čast (v. Vigato, 2005 : 194).

MATIČNE KNJIGE VJENČANIH

Razvojnu formulu u maticama vjenčanih sačinjavaju sljedeći podatci: nadnevak, tri navještanja u zapovjedanim blagdanima, napomena da nema zapreke za crkveno vjenčanje, ime svećenika, imena svjedoka.

V₁ 760/1

*.Č.H.I.V. (= 1623) miseca luiê na .E.Ī. (=16)
dan pokle biše uči(ne)na tri
naviščena u crkvi blagdani
zapovidani i ne budući se sliša
lo niedno zapričene meju Šimuno
m iê don Ivan Vinturić s dopušć
enem parohiêna z družih v mat
rimonii Šimuna v crkvi S(veto)ga
sina*

*Antona v Lošinu Šimuna Pav
la Pročeva Silbe i Dumku
hćer Mikela Bovera z Lošina
svidoci Anton Iêdriev Ivu
n Vinturić*

Specifični zapisi najčešće čine posebno odobrenje nadbiskupa ili generalnog vikara da se ne treba tri puta na misi obznaniti vjenčanje. Razlozi su različiti:

rodbinske veze : *budući bili osloboieni od roistva u treto kolino* (V₄ 149/1),

mladoženja iz druge biskupije: *mejuu Stipanom sinom Luke Remetina od sela ĵrohote daržave od Spita (sic) ka[ko]mi svidocin vira od arhibiskupa spitskoga* (V₄ 140/5),

trudnoća djevojke prije vjenčanja: *zasto vrime ne dopustase (...) ovi zaručnici parvo ženidbe poznadose u puti ovo bi očito i za n[e]ka ne bi ostala ovo žena privarena* (V₄ 144/5 i sl.), *radi uzroka za pokriti poštenje divoike koêa še najde tegotna* (V₄ 165/2),

ženidba udovca i udovice: *zaradi uzroka velikojâ od smutjne bu[d]ući da je udovac Anton Raso i Vitoria udovica po(koinoga) Ma... Mavra kojih ĵa parok don Božu Buĵaćić ždružih u s(vetu) ženidbu budući bili ispovidani i pričešćeni prid d[vi]ma svidoci don Martinon Moron i Antonon po(koinoga) Matia Mora ovi sakramenat bi učinèn u kući* (V₄ 146/1),

vrijeme zabranjeno od svete crkve: *budući učineno ĵedno naviščene samo posrid mise parohialske a [d]opušćenem prsvitloga go(spo)d(i)na arhibiskupa budući dešpenša vrimenta zabranenoga od s(ve)te crkve* (V₄ 12/1),

stariji svećenik svjedoči da nema zapreke: *kako svidoci don Ĵerolim Raso od godišć .M.G.* (V₄ 143/1),

ženik je bio vjeren: *oslobojeni budući bil od parvoga virejna* (V₄ 169/1),

djevojka se razboljela: ali radi bolesti koja naskoči jistu divojku budući болоvala mnogo miseci produglilo se j njihovo vinčajne (V₄ 176/1),

upravitelj župe (parohian, parok) je odsutan na duže vrijeme: a ne budući paroka u mistu i jurve biaše prošlo dana iedanaist da biaše poša od mista [n]ite se znadiše u vrime koje se imaše vr[a]titi i videći njihovo pristane vojle združih ii u s(vetu) ženidbu (V₄ 147/3).²⁴

Titule su bile veoma važan dio u zapisima. Može se uočiti nastojanje da se ne preskoči niti jedna titula visokog crkvenog dostojanstvenika, a ni svoje titule pisari nisu zaboravljali: *od svih trih napovidi i od zapača od poštenê od pošto(vanoga) gos(podina) naučitela Jivana Armana arci žakna i vikaria jeneral od stolne crikve zadarske (...), ja don Anton Bojletić vikarij zvanski po dopušćenju istoga pripo(š)to(vanoga) gospod(ina) vikaria jenrala u pismu i oznanenjem gosp(odina) don Ilie Marasovića paroka od Silbe* (V₄ 139/2).

Držalo se do titula i svjetovnih ljudi. Kada su se ženila djeca kapetana i to se je naročito naglašavalo: *Duminig sin kap(ita)na Šimuna Barnetića i Franica hći kap(ita)na Šimuna Viskovića* (V₄ 153/5).

OPORUKE

Oporuke su također pisane po ustaljenoj shemi.

Prvi dio oporuke počinje zazivanjem Isusa i Djevice Marije: *U ime Isusovo i dive Marie amen.* (O/304) Slijedi ime oporučitelja s frazom kako se nada smrti jer je nemoćan, ali da je u dobroj pameti jer je to bitno za vjerodostojnost oporuke *budući u mali moći a u dobri pameti mojoj i nadijući se smarti* (O/304). Opravdanje za pisanje oporuke oporučitelj daje napomenom da će narediti ono što će biti dobro za njegovu dušu i za njegove pokojnike: *otih narediti ča bi bilo dobro za moju dušu i za moih martvih* (O/304). Nakon preporuke bogu i zemlji, određenja mjesta gdje će se pokopati: *najiprij priporučuem gospodinu Bogu mojuu dušu a telo zemli i da se pokopa pri crikvi Svetoga Marka na Silbi,* (O/304), slijedi sam tekst oporuke, tj. kome što oporučitelj ostavlja. Ponavlja riječi *pušćam* i na neki način odgovara članku nekoga dokumenta. Koliko puta će biti ponovljena riječ *pušćam* ovisi o tome koliko ima nasljednika. Pri kraju se navodi koga oporučitelj čini prokuratorom, *činim moga sina Antina prokaratura više svega d toga* (O/375) odnosno, koji su svjedoci oporuke. *a na to biše svidoci Jivan Lučina i patron Tomažo Marinić* (O/375).

Skula

Skula svetoga sakramenta je podijeljena na članke i svaki članak ima svoj broj.²⁵

²⁴ Možemo uočiti da se nije tek tako zadiralo u jurisdikciju više instance. Zato je česta napomena *uz dopušćenje parohijana*. Tek kad upravitelj župe duže izbiva sa Silbe, kapelan može dijeliti sakramente i onda to u zapisu posebno naglašava.

²⁵ U prvom dijelu *Skule* su arapski brojevi, u drugom dijelu tekst nije odijeljen brojkama, u trećem dijelu brojevi su pisani riječima, dok u četvrtom dijelu imamo rimske brojeve.

Prvi dio koji je tiskan 1694.²⁶ podijeljen je na 14 članaka kojim se uređuju odnosi unutar bratovštine. Prvi članak govori o tome tko sačinjava bratovštinu i odabir digana i njegovih pomoćnika.

Sljedeći članak počinje zazivanjem Oca, Sina, Duha Svetoga i Djevice Marije i datum: *V gime occa i Sina, I Duha sueta, i Dive marie let Gospodinovich tisutua jesto devedeset; i gedan misseca genara na duadeset, i pet Dan.* (SA 3/0)

Ostalim člancima uređuju se odnosi među članovima bratovštine.

Članci počinju s riječju *ovo* (prva tri) ili riječima *ovako Naredismo* (ostali članci). Nakon toga dolazi tekst kojim se uređuju pravila u bratovštini i na što će se pozivati pojedini članovi ako dođe do kršenja tih pravila. Sljedeći dio članka je pohvala onih koji se pridržavaju i neka vrsta anateme na one članove koji se ne pridržavaju spomenutih pravila. *Budi ki Blagoslovi Blagotfopulien Budi ki rafvaruarze Rafuarzen budi ki rafrusif razrusfen Budi.* (SA 4/5). Završetak članka podsjeća na završetak molitava. Zaziva se Bog ili Djeva Marija ili Isus da članove očuva od grijeha, da udijeli milost... *cuvag, i obrani Gospodin Nas Ifucarst sada, i vafda, i Vavechi Vicon Amen.* (SA 4/6)

U prvom (tiskanom) zapisu stil je svečani. Svaki član odredbe završava *vavechi vechov* koja je preuzeta iz nekog staroslavenskog molitvenika i to daje svečani i ozbiljan ton samome iskazu.²⁷ Osim toga upućuje na to da su te odredbe stalne i da će važiti ne samo za one članove bratovštine koji su je utemeljili već i njihove nasljednike kroz stoljeća. Ovome možemo nadodati da svečanom tonu pridonose i neki stari oblici glagola kao npr.: *kad se bihomo scupili* (SA 3/1) kojim se također želi naglasiti postojanost odredbi koje se donose.

Tekst ima osobine administrativnoga stila jer se pokušava urediti sve odnose unutar bratovštine i predvidjeti sve situacije koje bi mogle narušiti sklad članova.

Drugi, također tiskani zapis, nalazi se na 7. i 8. stranici. Datiran je iste godine kada je bratovština tiskana. Potpisnici ovoga zapisnika pozivaju se na početak *Skule* iz 1621., a zabilježeni su zaključci kojim se precizira plaćanje troškova bratovštine. U tom zapisu određuje se manja svota.

Treći dio *Skule* je zapisnik datiran 16. novembra 1794. Taj dio obuhvaća 6 stranica (17.–21.) i podijeljen je u pet članaka.²⁸

Ovaj dio bratovštinskih pravila zabilježen sto godina nakon prvoga tiskanoga dijela sasvim je drugačije intoniran. Nema više onoga poleta, ni odlučnosti da se sve odredbama uradi kako treba. Sada se u ovom zapisu pisanom rukom *d(o)n Boxe Bujacicha*. (SA 20/6 i sl.) rekapitulira rad skule i ističe da sve baš nije onako kako su pred sto godina zamislili njihovi prethodnici. Pozivajući se najprije na Boga napominje da se dugovanja moraju podmiriti. Precizira se plaćanje pristojbi za pojedinoga člana. Također zaključuje da prokuratur u posebnu bilježnicu treba

²⁶ Ustvari, to je prijepis zapisnika iz 1621. godine kada se je bratovština vjerojatno oformila.

²⁷ Staroslavenske oblike riječi doživljavali su kao nešto što postoji od davnine pa su i odredbe koje završavaju tim riječima trebale izražavati nešto postojano – nešto što se ne mijenja.

²⁸ Prazne su stranice 10. – 16. Možda su postojali zapisnici zabilježeni na papiriće koji se nisu nikada prepisali. Moguće je da su bili umetnuti u knjigu i s vremenom se izgubili.

bilježiti način plaćanja tako da se lako uoči tko je dužan: *ima biti učignen drugi libar na kojemu imaju biti upisani jmena suakoga brata illi Sestro, na razumni način taco da lasno moxeje izvaditi broj od istih, za lasgnie vladanje od Prokuratura u pridovanju razuma istoj brachi.* (SA 18/2) Ironično zaključuje da se nikome više ne može vjerovati osim samome Bogu: *Kako imademo lipih izgledov, nitife moxe virovati nego samemu Bogu.* (SA 20/6 i sl.). Sa žaljenjem konstatira da se neki običaji, koji su zbližavali članove Skule, sada napuštaju, npr. godišnje sastajanje svih članova kako bi blagovali pečenoga vola. Budući da se taj običaj zanemario, i zvanično se ukida jer *ovi skup ima biti predio Dusi, a ne Tila.* (SA 20/6 i sl.). Mi dakle možemo zaključiti da su se financijske knjige vodile aljkavo, a da su neki članovi to iskorištavali ne plaćajući pristojbe. Zato se nastoji poljuljanu ulogu *Skule* opet povratiti. Izmjenjuju se i dopunjuju odredbe, neke su i strože, a sve u svrhu konsolidacije bratovštine.

Za sto godina promijenilo se dosta toga. Možda se osjećao kraj Mletačke Republike, a s njome i određena sustava vrijednosti. Članovi na spomenutom sastanku realni su i postupaju u skladu s novonastalom situacijom. Potreba za Skulom i dalje postoji: da se članovi družu, da se brinu jedan za drugoga, da se ode na sprovod ako koji član umre, da se plati misa, da se moli za pokojnike i da se jednom na godinu skupe svi članovi. To naglašava pisar koji zapisuje da su se sastali: *ne za drugi uzrok, ne dalli samo za jednu svarhu tojest da bude uxdarzana ova S(ueta) Skupchina, i od istih potuargena.* (SA 17/0)

U trećem dijelu na kraju članka nemamo ponavljanja nekih sintagmi kao u prvom tiskanom dijelu, pa je izostao i svečani ton teksta. Nema ponavljanja *vevechi vican*. I time kao da se naglašava da su zakoni koji uređuju odnose unutar bratovštine promjenjivi i da se moraju prilagođavati povijesnim okolnostima. Svečanom tonu donekle pridonosi zaista lijep rukopis don Bože Bujačića koji je izgleda uložio dosta truda da bi napisao zapisnik.

Četvrti dio sastoji se od dvanaest članaka od kojih je prvi najduži. Datiran je 24. febrara 1815. (SA 22/0). Uz napomenu da je od božanske mudrosti određena smrtnost svih ljudi, pozivaju se na one koji su konstituirali Skulu i na one koji su regulu dali tiskati. Potvrđuje se način plaćanja ustanovljen 1794. i napominje da se moraju podmiriti dugovanja. Oni članovi koji ne podmire dugovanja bit će isključeni bez nade da će biti vraćeni u Skulu.

U daljnjim člancima precizira se koje su obaveze ako neki član bratovštine umre: tko i koliko zvoni, tko će izmoliti kronicu (rozario), tko će podijeliti svijeće. Navodi se dalje da će *Castaldo diliti vosak.* (SA 25/9) *Luminariji*, koji se plaćaju, moraju biti dovoljni za cijelu godinu. (SA 26/12) Napominje se da će se na Veliki petak novi članovi moći upisati u *Skulu*. (Sa 26/9)

I u ovom zapisu možemo uočiti da bratovština i dalje ima problema i da ponovno treba konsolidirati redove. Zato članovi *Za uzvisenje ovega Sveta Skupa zapusчена od mnogo godina* imenuju tri nova Prokuratura koji će na sebe preuzeti *to brime*, a sve to za *boglie vladanje od Skule*. (SA 25/9)

Zadnji zapis završava primjedbom da je sve ovo učinjeno od mnogih *bogoglubnih*, a potvrđeno od gospodina *podestata* za korist duše (SA 26/12), čime je naglašeno da je želja članova Skule da se bratovština očuva jer postoji potreba za njom.

Libar

Libar je knjižica sakralnoga karaktera koja se sastoji od dva dijela, a pisana je dvama pismima.²⁹ Prvi dio, vjerojatnije stariji, pisan je glagoljicom, drugi latinicom. Prvi glagoljski dio knjižice je moralno-teološka rasprava u formi pitanja i odgovora kako bi se na postavljena precizna pitanja odgovaralo isto tako preciznim odgovorima bez mijenjanja sintaktičke strukture rečenice ili koje riječi.³⁰ Taj dio knjižice pisan je na prastari način Platonovih, Augustinovih i srednjovjekovnih skolastičkih dijaloga.³¹

Građa je raspoređena ovako: *Žemin od reda s(vetoga) vanjela* od (L 1r-7v), *Od sakramenta karsta* (L 8r-9v), *od zavez crikvenih* (L 1r-12 r) *od obustavljena* (L 12r-12 v), *od upovidi* (12r-12v), *žemin od reda s(vete) mise* (L 13r-23r).³²

U prvom dijelu *Libra* sadržano je ono što bi budući svećenik morao znati:

o redu svetoga evanđelja: u(pitovane): *ča jest red svetoga vanjela. O(dgovorene): gos(podi)ne, jest jedan sakrament po komu se daje duhovna oblast za moći kantati očitо sveto vanjele i učiti virni nauk karšćanski i pripovidati i služiti misniku na oltaru i u vrime potrebe karstiti i pričestiti* (L1r 3-8),

o sakramentima: u(pitovane) ki su sakramenti od martvih o(d)g(ovorene): karst i pokora i ule sveto u vrime smart(i) (L 6r 19-20); u(pitovane) ki su sakramenti od živih o(d)g(ovorene): ostalih pet (L 6r 22-23); u(pitovane): ki su sakramenti od potrebe čoviku o(d)g(ovorene): karst i pokora i tilo Isusovo (L 6v 1-2),

²⁹ Slavomir Sambunjak u knjizi *Libar glagoljaša don Antuna sa Silbe*, stilistički pristupa crtežu, etimologiji riječi, simboličkim glasova, glagoljskim ideogramima, grafostilemima i retoričkim figurama te ih dovodi u vezu s čudesnim kaležom – gralom (Sambunjak, 2004). U članku: *Imena kao hermeneutički smjerokaz*, Sambunjak raščlanjuje ime i prezime ili nadimak pisca spomenutoga kodeksa te i tu kabalističkom tehnikom pronalazi povezanost s mitom o gralu (Sambunjak 2007 : 125-132). U radu *Glagolita Garofal ed i movimenti spirituali in Italia* (Sambunjak, 2006 :131-142) Sambunjak u *Libru* također pronalazi monograme, kabalističke figure, anagrame, palindromime, pridajući im magijski, kabalistički karakter jer nose u sebi tajnu poruku koja razotkriva piščevu potragu za gralom. Dokazuje da Garofal nije samo uronjen u glagoljašku tradiciju već su na njega utjecala tajna spiritualna kretanja koja su imala svoj početak na samom vrhuncu renesansne Italije.

³⁰ U Župnom uredu pronašao sam knjižicu vjerskoga sadržaja datiranu 1804. koja je bila slično koncipirana u formi pitanja i odgovora pa se može pretpostaviti da je bilo takvih rukopisnih skripti među svećentvom. (Po nekim pokazateljima ova knjižica ne pripada silbenskoj župi, već Olibu te je nisam uvrstio u korpus.)

³¹ Sambunjak ističe: "Za glagoljski dio rekli smo da ima znanstveni karakter a u građi tipa kojega jesu tekstovi sadržani u libru to znači da je u potpunosti prevladavao skolastički način izlaganja – okamenjenu svom logičnom savršenstvu, jasnoći, postupnosti i razložnosti, pravi rezultat tisućljetnoga usavršavanja, iskustvenoga, psihološkog i dijalektičkog rasta nasuprot osporavanjima, on je taj način izlaganja sveo na krutu ustaljenu, ovakvu otprilike shemu: 1. definicija, 2. dioba, 3. postanak, tj podrijetlo, 4. forma i materija, 5. primjeri tj. ilustracije, 6. problemi u vezi s predmetom. Karakteristika *Libra* jest da su primjeri (ežempli ili pelde) izostajali ispušteni, nema maštovitih primjera, uzbudljivih ilustracija čudesnih događaja. Ostaje tek poduka i okamenjena logika toliko ustaljena i formalizirana da nije ni savršena već je ...degenerirana" (v. Sambunjak, 2004 : 14).

³² Sambunjak, 2004 : 14.

o sakramentu krsta (krštenja): *u(pitovane):* ča e karst o(d)g(ovor)ene: est edno oprane vodeno ko nas oprā od griha istočnoga (L 8r 3–4),

o crkvenim cenzurama: *u(pitovane):* ča est zaveza crikvena. o(d)g(ovorene): gos(podi)ne est ŷedno pedipsane crikveno za pokoru neposlušnih (L 11r 1–3); *u(pitovane):* ča est obustavlene o(d)g(ovorene): est zaveza crikvena ka zabranue redovnikun da ne mogu dilovati red ni priati red beneficia.(L 11v 2–3),

o očitovanju: *u(pitovane):* Što est upovid o(d)g(ovorene) est zaveza crikvena ka zabranue karšćaninu da ne može priati s(veti) sakrament ni slušati officii crikveni (L 12r 6–9),

o redu svete mise: *u(pitovane):* ča ŷ red svete mise o(d)g(ovor)ene gospodine est ŷedan sakrament po komu se podae dvostruka oblast svarhu tila pravoga i savarhu tila taŷnoga (L 13r 1–3).

U tekstu se još nalaze:

upute kako bi se trebao svećenik ili ŷakan ponašati u pojedinim situacijama: *u(pitovane):* Ako bi se prigodilo da misnik budući posveti i pade u nagloj nemočo ne mogući svaršiti misu ča bi učini o(d)g(ovor)ene: Valalo bi tada da drugi misnik ki ŷe postan da svarši posvetilišće mise (L 2r 1–5), *u(pitovane)* ma ako bi se prigodilo da diak ŷima nositi tilo Isusovo u velikoŷ potribi jednom redovniku bolesnomu ča bi učini. (L 2r 14–16),

upute kakve kvalitete mora biti vino i hostija: *ŷima biti od ŷroŷŷa ŷdrava ma ne od gresta* (L 14 r 13),

objašnjenja o pojedinim uporabnim predmetima na misi: *u(pitovane)* ka e materia dalečna s(vete) mise o(d)g(ovor)ene: est kaleŷ s vinom i patena s ostiŷon (L 13v 1–2), značenja pojedinih riječi koje se izgovaraju na misi i pojedini dijelovi euharistije: ča zlamenuē aŷanče boŷŷi (L 16v 7), ča zalmenije Gospodin pomiluŷ, (L 16r 3) ča zlamenuje pistula (L 16r 7), ča zlamenuē profacia (L 16r 17).

Latinički dio Garfalova rukopisa propovijed je o nedostiŷnosti i nespoznatljivosti rajskih radosti. Nastao je iz potrebe svakodnevne svećeničke djelatnosti i pastorizacije kateheze, osnovne teološke naobrazbe i upoznavanja s kanonskopравnom i moralističkom kazuistikom. U ovom dijelu *Libra* preteŷe utjecaj novije retorike s mnogo citata i bujnih stilizacija. Često su propovijedi snabdjevene zornim primjerima, a to su dobrim dijelom legende preuzete iz raznovrsnih izvora katkad i iz apokrifa.³³

Homilijama se je nastojalo oblikovati čovjeka, utjecati na njegovo mišljenje i osjećanje, njegov nazor na svijet. U svim stvarima traŷila se pouka koja se u njima skrivala i njihovo moralno značenje. Tekst je pisan naćinom koji nastoji uvjeriti slušatelje u vjerodostojnost misli. Zato je bogat primjerima iz Biblije i srednjovjekovne literature:

...nespomināte se od onoga stose dogodi kraliĉi Sabi kada slisagiuci ona Slau Salamonou koj pribiuase ŷ onomu proslaulienomu Gradu Gerusolimu dogdegig u mislij poiti ona ista uidiťiju (L 25 r 18–21),

³³ U starijim tekstovima tip crkvenih govora je jednostavniji, nalik na homilije crkvenih otaca istoćne i zapadne crkve koji se još nazivaju "slovo" ili "ćtenje" ili "kapitul" (v. Bogišić, 1969 : 37).

stobi rekal od mene nas S(ueti) Gerolim kada on pokara sgliubezniuim nacinom Agustina. Svetoga kada pisuchiemu reçe; Agustine Sto ischies... (L 23 v 14–16).

Tekst je prepun "rekvizita" govorničkoga stila s naglašenim ponavljanjima kojim se podcrtavaju bitni dijelovi govora kako bi se utjecalo na osjećaje slušatelja, npr.:

Ponavljanje usklika o:

- o karstianine koie cudo* (L 25v 7)
- o Blaxeni mi* (L 26r 4)
- o karschiani prezpameti* (L 26r 13)
- o ludosti couičanske* (L 26r 12, 13)
- o kolikosi xelio o slauo nebeska* (L 26r 7,8)
- o cudo od uelicastva Boxiega* (L 26v 16).

Ponavljanje skupova riječi:

stochie biti za sue rechi kada bude uiditi dusa oççaa Boga Sina niegouoga, Duha Suetoga. Diuiçu Slaunu magku Boxgiu, Angele Suate, i Suetiče. Stochie biti rekoh kada bude uiditi put onoga Boga kojiž zá nasu gliubau umri ná krixu Stochie biti kada bude uiditi da od onih pet prislaunih ran bude iztiçati tolika suitlost daiu nie uxmozno ieziku couicanskom izrechi, stochie biti kada bude uiditi né kako sada dalli liçe s liçem tuoga Boga stochies reci o karschianine kada budes uiditi ondi onih koihsi pomagal ná ouomu suitu neuolnih, i potribnih stochie reci oni mux kada bude onde uiditi onu nigou uirnu xenu stochie reci ona zena kada bude susriti tise ondi sniegie polublenim zarucçnikon. stochie rechi oni otac ona mati kada ondi budu uidili onu nihou dicu. stochie rechi oni brat, ona sestra kada se oni budu uiditi zaiedno. stochie rechi priatel priateliuú znate stochie reci. (L 25v 21–33 , 26r 1–4).

Pisac se služi i mnogim drugim retoričkim figurama od kojih ćemo neke izdvojiti. Hiperbolom se srednjovjekovni pripovjedač koristi da bi okarakterizirao lik apsolutno pozitivan s jedne strane, apsolutno negativan s druge strane, ili da bi zbivanje odredio s estetsko-etičkog aspekta kao lijepo – dobro odnosno ružno – zlo: *ú urime Nemiloga Cesara Diokleciana buduchi uidio Andrian Sueti nebuduchi on iosche pria Suetu prauoiru karstiansku uiru podnositi tolike muke nikoliko muççenikou ganut ná milosardie poide kiednom od nih, i recemu koiaie ona stuar koia uas drugih karstianou çini podnasati tolike zestoke muke* (L 27 r 19–24),

stoiechi ú onih gorkih mukah paklenih obrati se koççu Abramou molechiga od iedne kaplice od one uode Nebeske zasto mislase da bi bila zadovoglna zá pogasiti onu niegou goruchiu zedgiu koiu podnasase (L 25v 10-13),

Augustin Sueti govorase dabi htio htio podniti zán nekoliko urimena muke paklene samo da iednoç biobi dostogian uxuiationu nebesku slauu (L 26r 8-10).

O uskoj povezanosti etičkog i estetskog govori nam i postupak alegorizacije. Život srednjovjekovnog kršćanstva je u svim svojim odnosima prožet, pa čak i posve zasićen religioznim predodžbama. Ne postoji nijedna stvar ili postupak koji se neprestano ne dovodi u odnos prema Kristu ili vjeri. Sve je usmjereno na

religiozno shvaćanje sviju stvari jer mi se nalazimo pred neizmjernim razvojem usrdnog vjerovanja.³⁴

Dá ako oui targouaç rekabiuam dachieuam prodati platno po onu cinu kakoga proda niegouog istog magci; nebiuam ucini iedni neizrecenu liubau (L27r 4–6).

Postupak simbolizacije također je nazočan u ovom tekstu, a proizlazi iz vjerovanja srednjovjekovnoga čovjeka da bi svaka stvar bila besmislena kada bi njezino značenje bilo ograničeno na njezinu neposrednu funkciju i na njezin fenomen i da sve stvari dobro zadiru u drugi svijet.³⁵ Zbog toga je često ono što smatramo metaforom u stvari simbol. Garofal nam osim onih općepoznatih simbola koje često susrećemo u onodobnim religioznim tekstovima, npr. *pet prislaunih ran* (L 25v 26), daje i druge simbole kojima pridaje tajanstveni smisao i tajne simboličke odnose u kojima svaka pojava ima dvostruko značenje. Tako u tekstu *priprostu odichiu* (L 25v1, 2) ne mora nužno značiti neimaštinu, već i skrušeni život kakav je živio sveti Frane, *kapla od one sladke uode*³⁶ (L 25v 19), što je samo neznatni maleni djelić neizmjerne božanske ljubavi koja se može spoznati u ovozemaljskom životu naspram *urilu* (L 25v 21) takve ljubavi na nebesima. Dobri *targouaç* (L 27r 11), koji nam prodaje platno *po onu cinu skom on istigagie platij* (L 27r 12) simbolizira neizmjernu milost i ljubav nebeskoga oca, *blažena otažbina* (L 27v 2) zapravo je kraljevstvo nebesko, itd.

Od pripovjednih oblika istaknut ćemo refleksiju u obliku komentara koja se izlaže u obliku različitih sentencija i aforizama: *Dá ako ouii targouaç rekabiuam dachieuam prodati platno po onu cinu kakoga proda niegouog istog magci; nebiuam ucini iedni neizrecenu liubau. slisagte dakle cinu skom paltilagaille slauna diuičca maria niegoua magka. Bi muččena sauise kraličca od muččenikou ondi pod krixem niegie sinka Isusa. zasto gnie dusa bi ragnena od mačca od zalosti, á ui mislite poiti ú onu slauú kakoie običca rechij obuceni i odiueni* (L 27r 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10).

Apel je također čest pripovjedni postupak simbolizacije i alegorizacije što se temelji na srednjovjekovnim metaforama–simbolima. Ovako gusto rabljenim stilskim sredstvima i postupcima srednjovjekovni je pripovjedač djelovao ekspresivno na čitaoca/slušaoaca, privlačio njegovu pažnju i djelovao moralno-didaktički, kao što je i Garofal nastojao djelovati na pobožni silbenski puk:

Deh moij dragi slusaoci ustantese, i ui od zlochie od griha, i dagte iedan poglied onog Blaxenog otaxbini kogiugie nam milosardan Bog priprauio k onim koiga liube (L 26r 4, 27v 1, 2, 3).

ZAKLJUČAK

Stil silbenskih dopreporodnih spomenika uvjetovan je svrhom pisanja, iz koje proizlaze i stilske osobitosti pojedinoga teksta. Podatci su se unosili u matične knjige po uputama koje su najvjerojatnije dobivali od nadbiskupske kurije. Ti podatci su se s vremenom mijenjali i postajali bogatiji. Tako možemo pratiti razvoj formule u pojedinim matičnim knjigama.

³⁴ Fališevac, 1980 : 136.

³⁵ Fališevac, 1980 : 138.

³⁶ Voda je znak pranja i čišćenja – ispiranja grješnosti i ulazak u novi život – nevinost (v. Badurina 1990 : 586).

Zapisi smrti u starijim maticama nisu bili bogati sadržajem. U njima se bilježio samo nadnevak, ime i prezime pokojnika, mjesto pokopa, a godine starosti najčešće otprilike. U novijim maticama (M_3 , M_4 , M_5) zapisi su bogatiji podacima, tako da imamo naznačene i sakramente koje je umirući primio. Često se navode i razlozi zbog kojih pokojnik nije bio u mogućnosti primiti sakramente. Tako se navodi: zbog nemarnosti ukućana, zbog neprimjerenoga mjesta, zbog nesposobnosti bolesnika da komunicira. Ako je pokojnik umro izvan Silbe, onda se to posebno naglašavalo. Zato se u maticama umrlih spominju i mnoga mjesta kamo su putovali silbenški pomorci i gdje ih je zadesila smrt. Pisari su takve smrti najčešće bilježili po dokumentima (*knjigama*) očevidaca (najčešće kapetana brodava na kojim su unesrećeni plovili) ili službenih osoba (klerika, ili liječnika), ako bi preminuli na kopnu.

U maticama raspoznavamo i mnoge osjećaje koje su pisari često nesvjesno unosili, a što nije primjereno administrativnom funkcionalnom stilu. Usprkos činjenici da su zapisi u maticama izrazito nominalni tekstovi, uočeni su i elementi pripovijedanja primjereniji književnoumjetničkom stilu.

U maticama krštenih formula pisanja nalagala je da se unose sljedeći podatci: nadnevak, pisar, titula, crkva, mjesto, ime oca i majke, kumovi. Razlikuju se samo zapisi krštenja *u potribi* kada se krstilo u kući novorođenčeta jer je postojala opasnost da djeteta umre nekršteno. U maticama su osvjedočeni i kumovi, obično ugledne osobe iz raznih mjesta s kojima su Silbenjani vjerojatno imali poslovne kontakte.

Matice vjenčanih sadržavaju sljedeće podatke: nadnevak, naviještanje, konstatacija da ne postoji zapreka, ime svećenika koji je vjenčao i svjedoci. Osobiti zapisi nastajali su ako bi bila koja zapreka vjenčanju pa je trebala posebna nadbiskupova dozvola ili njegovoga vikara. Najčešće zapreke bile su: rodbinske veze, mladoženja iz druge biskupije, žurnost zbog plovidbe, odsutnost župnika, trudnoća prije vjenčanja, ženidba udovca i udovice. Naročito su se isticale titule crkvenih dostojanstvenika.

Oporuke su također pisane po ustaljenoj formuli. Nakon zazivanja Isusa i Marije piše se fraza da je oporučitelj iako tjelesno slab, dobre i bistre pameti. U tekstu se riječ *pušćam* pojavljuje onoliko puta koliko oporučitelj, ima nasljednika, a bilježi se i što kojem nasljedniku ostavlja u nasljedstvo.

Pravila bratovštine *Skula Svetoga Sakramenta* sastoji se od nekoliko u različito vrijeme pisanih ili tiskanih dijelova. Zapisi su podijeljeni u članke (kapitule) što olakšava snalaženje u tekstu.

Prvi tiskani dio svečanog je karaktera i najvjerojatnije je tiskani prijepis zapisnika nastalog pri utemeljenju bratovštine. Svečanom tonu doprinosi završetak svakog članka po uzoru na završetak molitve iz nekog staroslavenskoga molitvenika i neka vrsta anateme za one koji opstruiraju ili onemogućuju rad bratovštine. Sljedeći, također tiskani tekst precizira obaveze članova bratovštine, a nastao je kada se je tiskala knjiga. Treći dio rukopisni je zapis don Bože Bujačića. U zapisu se pokušava rekapitulirati rad bratovštine kako bi se prilagodila novim povijesnim uvjetima. Sa žaljenjem se konstatira da su neki lijepi običaji napušteni, kao primjerice zajednički

godišnji ručak, ali da treba nastaviti s radom jer potreba za *skulom* još uvijek postoji. Potiče se članove da podmire dugove. Izmjenjuju se i dopunjuju odredbe u svrhu konsolidacije bratovštine. U četvrtom, rukopisnom dijelu pravila kritizira se način vođenja knjiga i precizira dužnosti članova bratovštine. Da bi se plaćanja obavljala onako kako treba, određuju se tri prokuratora.

Libar se sastoji od dva dijela. Prvi, glagoljaški dio, jest priručnik *žaknu* tj. kleriku koji će tek postati svećenikom koji u formi pitanja i odgovora objašnjava ono što bi svećenik trebao znati: o svetom evanđelju, o sakramentu, o crkvenim cenzurama, o očitovanju. U tekstu se nalaze i upute kako bi se svećenik trebao ponašati u pojedinim situacijama zatim objašnjenja nekih uporabnih predmeta. Drugi, latinički dio, rukopisna je propovijed o nedostižnosti i nepoznatljivosti rajskih radosti. To je jedini tekst unutar zadanoga korpusa koji ne pripada administrativnom stilu i zato ima neke stilske posebnosti. Tekst je bogat primjerima iz Biblije i srednjovjekovne literature i prepun je stilskih izražajnih sredstava karakterističnih za govornički stil. Najuočljivija sredstva su ponavljanje, hiperbola, postupak simbolizacije, refleksija i apel.

Iako tekstovi mahom pripadaju administrativnom funkcionalnom stilu, za nas su danas značajni jer pisari nisu podatke unosili u obrasce, nego su sami stvarali tekstove. Koliko god te rečenice bile klišejzirane, unaprijed zadane, dopuštale su mogućnost da su pisari svjesno ili nesvjesno unosili neka svoja zapažanja od kojih, ako se potrudimo, možemo sastaviti mozaik onoga vremena i prepoznati kulturno naslijeđe otoka Silbe.

LITERATURA

Anđelko Badurina, urednik, *Leksikon simbolike i liturgike zapadnoga kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Rafo Bogišić i sur., *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Matica hrvatska / Zora, Zagreb, 1969.

Dunja Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza: Književnopovijesne i poetičke osobine*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.

Oleg Petrović, Pregled trgovačkog brodarstva zadarskih otoka 1813.-1918., *Zadarska smotra*, 1-3, 1999, str. 83-131.

Slavomir Sambunjak, *Libar glagoljaša don Antona od Silbe*, Demetra, Zagreb, 2004.

Slavomir Sambunjak, "Imena kao hermeneutički smjerokaz", u: *Zadarski filološki dani 1*, Zadar, 2007, str.125-132.

Slavomir Sambunjak, "Glagolita Garofal ed i movimenti spirituali in Italia", u: *Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala Jadrana / Letteratura, arte, cultura tra le duesponde dell' Adriatico*, zbornik radova, Zadar – Nin, 2006, str. 131-142.

Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I i II dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950.

Petar Starešina, *Pomorstvo Silbe*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1971.

Ivica Vigato, *Jezik i pismo glagoljskih matica sa Silbe*, rukopis (magistarski rad), Zadar, 2002.

Ivica Vigato, "Prezimena u glagoljskim matičnim knjigama umrlih i krštenih otoka Silbe", *Folia onomastica Croatica*, 14, 2005, str. 179-200.

THE STYLE OF PRE-REVIVAL DOCUMENTS ON THE ISLAND OF SILBA

SUMMARY

In this paper the author analyses the stylistic features of the texts written on the island of Silba between 1613 to 1808. All the texts are written in an administrative, functional style except for a booklet titled *Libar*, which is written in a literary style typical of rhetorical texts.

The author concludes that the style of these Croatian pre-revival documents was conditioned by their purpose, which naturally accounts for the stylistic characteristics of each of the texts. He also notices that there is a mixture of different styles within the same document, which may be explained by the fact that the information was not entered in a uniformed pre-set pattern, so the clerks unconsciously made some of their own personal observations. And this is what makes these documents unique and so different.

KEY WORDS: *the island of Silba, stylistic characteristics, Glagolitic-script texts, Latin – script texts*